

KONVERENTSI KAVA

Reede, 28. november 2008

09:30-10:00	osalejate registreerimine	
10:00-10:15	Timo Maran - konverentsi avasõnad	
10:15-11:00	Peeter Torop	Semiootika kohastumine
11:00-11:30	Andres Luure	Kus on semiootika kohatu ?
11:30-12:00	kohvipaus	
12:00-12:30	Linnar Priimägi	Pilgu ruum (Diego Velázquez "Las Meninas")
12:30-13:00	Tiit Remm	Alguse ja lõpu kohasusest ja kohatusest linnas
13:00-14:30	lõuna	
14:30-15:00	Berk Vaher	Igal pool on parem kui kusagil mujal: eksotitsismi semiootilisi paradokse
15:00-15:30	Silver Rattasepp	Ajatu ja ainetu: küsimusi semiootika maailmasse haaratuse kohta
15:30-16:00	Kaie Kotov	Harjumuse jõud
16:00-16:30	kohvipaus	
16:30-17:00	Andreas Ventsel, Peeter Selg	Semiootilise hegemooniateooria suunas
17:00-17:30	TBA	

Koostanud ja toimetanud:

Silvi Salupere, Katre Pärn, Tiit Kuuskmäe

Raamatu väljaandmist toetas Hasartmängumaksu nõikogu

Laupäev, 29. november 2008

10:15-11:00	Valdur Mikita	Mis on kiri ?
11:00-11:30	Priit Põhjala	Neutraalsed ja värvilised sõnad akadeemilises tekstis
11:30-12:00	kohvipaus	
12:00-12:30	Vallo Reimaa	Alutaguse asustusnimed kui semiootilise piirsituatsiooni märgid
12:30-13:00	Tiit Kuuskmäe	Pragmaatika ja semiootika võrdlus: eesmärgid, nähtused, mudelid ja meetodid
13:00-14:30	lõuna	
14:30-15:00	Peet Lepik	Intellekt ja koodsignaal
15:00-15:30	Silvi Salupere	Semiootika kohasusest Juri Lotmani kultuuritüpoloogiates
15:30-16:00	Katrin Alekand	Kohane ja kohatu keha
16:00-16:30	kohvipaus	
16:30-17:00	Katre Väli	Kehatu luule kohandamisest lavale.
17:00-17:30	Meelis Kaldalu	Phinnegani Ärkamine, tees semiootilisest ruumist
20:00	Konverentsi vastuvõtt Tartu Saksa Kultuuri instituut Kastani 1	

Pühapäev, 30. november 2008

10:15-11:15	Tiit Kuuskmäe	Lévi-Strauss iseendast, elust, raamatutest
11:15-11:30	katkend filmist "Apostrophes Bernard Pivot & Lévi-Strauss" (1984)	
11:30-12:00	esimene kohvipaus Lévi-Strauss'i terviseks	
12:00-12:30	Argo Kerb	Lévi-Strauss meetodi konstueeri-tud teoreetilise reaalsuse piirid empiirilises praktikas
12:30-12:45	katkendid filmist "À propos de Tristes Tropiques" (1990)	
12:45-13:15	Silvi Salupere	Lévi-Strauss ja Tartu-Moskva koolkond
13:15-14:30	lõuna Lévi-Strauss'i terviseks (kellele toorelt, kellele keedetult)	
14:30-15:00	Silvi Salupere	Üks ammune diskussioon L-S mõiste "sotsiaalne struktuur" üle
15:00-15:30	film "Claude Lévi-Strauss par Claude Lévi-Strauss" (2004)	
16:00-16:30	teine kohvipaus Lévi-Strauss'i terviseks	
16:30-17:00	Debatt Lévi-Strauss'i kohasusest semiootikas: kas Lévi- Strauss'il on kohta semiootikas ning milline oleks see koht?	

KONVERENTS «KOHANE JA KOHATU SEMIOOTIKA»

28-30. november 2008, Tartu

Kas semiootika on universaalne, piiritu, üleüldine ja ühtne või pigem kohalik, konkreetne, piiritletud ja eripalgeline? Kas universaalsusele pürgiv semiootika on kohane igas situatsioonis ja kohalik semiootika seevastu kohatu üldistele küsimustele vastamisel? Või on ehk universaalne semiootika konkreetsete või kohalike küsimuste lahendamiseks kohatu ning selleks, et semiootika saaks olla kohane, peaks ta olema ka kohalik? Kuivõrd seotud on semiootika kohaga, kus seda viljeldakse?

ESS-i kümnendale aastapäevale ja Claude Lévi-Straussi 100. juubelile pühendatud konverents «Kohane ja kohatu semiootika» eesmärgiks on arutleda eesti semiootika hetkeseisu ja semiootika juurte üle läbi semiootika objektide, meetodite ja teooriate, semiootikute ja semiootika koolkondade kohasuse ja kohatuse, kohalikkuse ja rahvusvahelisuse, paiksuse ja liikuvuse, kohastumise ja kohastumatuse, aja ja ruumi probleemide.

Kui Juri Lotman pidas oma suurimaks panuseks vene kirjanduse toomist semiootikasse, siis mil määral on eesti semiootika seotud kohaliku kultuuriga? Mil määral ja mil viisil on eesti kultuur semiootika uurimisobjektiks? Mida pakub semiootika kohalikule kultuurile ja eesti kultuuri uurimine semiootikale? Kui kohalik on eesti semiootika? Mil määral on semiootikud, semiootika koolkonnad, semiootilised teooriad, meetodid ja käsitlused seotud kohaga, kust nad pärinevad? Millele/kellele erinevad koolkonnad toetuvad, millised on nende lähtekohad ja mis suundades on nad edasi arenenud? Mis eristab siinset semiootikat teistest koolkondadest ja käsitlustest? Kas koolkondades on äratuntav kohavaim? Kuidas see mõjutab nende rahvusvahelist retseptiooni? Milline roll on koha ja kohalikkusega seotud mõistetel semiootikas ja selle eri suundades: koht, lokaalsus, mälu, kontekst, keskkond, ruum, piir, semioos, semiosfäär jne.

Konverentsi kolmas päev on pühendatud Claude Lévi-Straussile ning tema rollile ja mõjudele semiootikas, strukturalistlikule ja poststrukturalistlikule semiootikale, selle ajaloo ja tänasele seisule. Kas strukturalismist on saanud ajalooline seik või on selle vahenditel koht ka tänases semiootikas? Milline on eesti semiootika seos Claude Lévi-Straussi ideede, strukturalismi ja poststrukturalismiga?

Konverentsi üldisemaks eesmärgiks on pakkuda dialoogiruumi Eestis semiootikaga tegelevatele ja erinevate semiootika meetoditega kokku puutuvatele inimestele, suurendada eesti semiootika sisemist sidusust ja seotust eesti kultuuriga ning tihendada kontakte teadlaste vahel.

Konverentsi üldteemadeks on:

- › eesti kultuur semiootika uurimisobjektina (printsiiobil *think globally, act locally*)
- › eesti semiootika, Tartu semiootika (identiteedi otsinguil)
- › koolkondade kohasus ja kohatus (juured, lähtekohad, areng)
- › kohane ja kohatu teooria/meetod (lähtekohad, paiksus jne)
- › semiootika enese kohasus ja kohatus (semiootika koht teiste teaduste reas jms)
- › koha, kohatuse, paiga, paiksuse probleem semiootikas
- › kultuurisemiootilised koha ja ruumikäsitlused (kunst, kirjandus, film jne)
- › ruumisemiootika, linnasemiootika
- › suhtlemine keskkonnaga, ökosemiootika
- › kohasuse ja kohanemise semiootika eluslooduses

Konverentsi korraldavad:

Eesti Semiootika Selts
TÜ Semiootika osakond
Katre Pärn
Timo Maran
Andreas Ventsel
Silvi Salupere
Tiit Kuuskmäe

KONVERENTSIS TEESID

Andreas Ventsel, Peeter Selg	Semiootilise hegemooniateooria suunas	11
Andres Luure	Kus on semiootika kohatu ?	12
Berk Vaher	Igal pool on parem kui kusagil mujal: eksotitsismi semiootilisi paradokse	13
Kaie Kotov	Harjumuse jõud	14
Katre Väli	Kehatu luule kohandamisest lavale	15
Katrin Alekand	Kohane ja kohatu keha	16
Linnar Priimärgi	Pilgu ruum (Diego Velázquez "Las Meninas")	17
Meelis Kaldalu	Phinnegani Ärkamine, tees semiootilisest ruumist	18
Peet Lepik	Intellekt ja koodsignaal	19
Peeter Torop	Semiootika kohastumine	20
Priit Põhjala	Neutraalsed ja värvilised sõnad akadeemilises tekstis	21
Silver Rattasepp	Ajatu ja ainetu: küsimusi semiootika maailmasse haaratuse kohta	22
Silvi Salupere	Semiootika kohasusest Juri Lotmani kultuuritüpoloogiates	23
Tiit Kuuskmäe	Pragmaatika ja semiootika võrdlus: eesmärgid, nähtused, mudelid ja meetodid	24
Valdur Mikita	Mis on kiri ?	25
Vallo Reimaa	Alutaguse asustunimed kui semiootilise piirsituatsiooni märgid	26

Andreas Ventsel, Peeter Selg
Semiootilise hegemooniateooria suunas

Käesolev ettekanne on katse arendada dialoogi kahe erineva teoreetilise lähenemise vahel — need on kaasaegse poliitilise teooria ühe juhtiva teadlase Ernesto Laclau hegemooniateooria ning Juri Lotmani kultuurisemiootiline lähenemine — mille kaugem eesmärk oleks välja töötada kontseptuaalsed vahendid hõlmamaks selgemini sotsiaalse reaalsuse ja võimu vahekordi. Hoolimata nendevahelisest verbaalse väljenduse erinevustest, näeme nende käsitlustes olulisi sisulisi ja funktsionaalseid lõikumispunkte — piiri mõiste, antagonism, nimetamine jne.

Antud ettekandes keskendutakse tõlkimise erinevatele strateegiatele poliitilise reaalsuse konstrueerimisel. Me pakume välja võimaluse asendada mõned Laclau peamised teoreetilised kategooriad Lotmani kultuurisemiootika kategooriatega. See võimaldaks paremini uurida empiirilisel sotsiaalse reaalsuse konstrueerimise strateegiaid ning vältida psühhoanalüütilise käsitluse sissetoomist, mis on Laclau hilisematele töödele omane. Näiteks on valitud Laulva Revolutsiooni diskursus.

Andres Luure

Kus on semiootika kohatu?

Semiootikud on Augustinusest saadik mõistnud märke keelemärkide üldistusena. Kas aga üldistamisel on piir? Kui on piir, näiteks semiootiline lävi, siis ta peab olema kokkuleppeline ja seega meelevaldne. Oma valdkonda mittemeelevaldselt käsitlev semiootika peaks näitama märgilisust traditsioonilist märgitüpoloogiat laiendavas gradatsioonis, millest midagi välja ei jää. Semiootika ei peaks end kuskil kohatuna tundma.

Berk Vaher

Igal pool on parem kui kusagil mujal: eksotitsismi semiootilisi paradokse

Näiliselt pole eksotitsismis semiootiliselt midagi keerulist. On piir oma ja võõra vahel, mingid märgid võõrast kanduvad siia poole piiri, tekitavad tahtmise teada, mis on märkide taga – tungi piiri ületada. Ja teisel pool piiri on jälle samamoodi. Kiri kodukandist toob koduigatsuse, tekib tung piiri taas ületada. Tark on see, kes lõpuks on rahul, integreerib väärtusliku kogemuse argipraktikasse ja on natuke teisenenult edasi ta ise. Ilus on see, kes ei jäägi rahule, ei suuda piiriületamise kogemusi lepitada, püsib aina ängis olla keegi teine. Aga kumb on kultuuri seisukohalt õige? (Küsimus on vale – need on Lotmani kaks keelt).

Ja tegelikult? Kas me eales ületame piiri või kas tahamegi ületada? Turismibuum tõi ridamisi uudislugusid laadis „Eksootiline puhkusereis muutus luupainajaks“. Süüdistage õnnetuid suvitajaid tarbijalikus pealiskaudsuses, mis õiglase patupalga sai, aga sedasama luupainajat on kogenud ka mitmed suurimad etnograafid. Sellest, kui horisont aina nihkub eest, on veelgi hullem, kui horisont on märkamatu jalge alt läbi libisenud, sa oled keset teispoolest ega saa ometi millimeetritki enesest kaugemale. Ja kui ka ühtäkki oled võõrastele oma, ootab erilise elu asemel igavusesurm. Täheandmissõna Murphy seadustest ütleb: „Kuhu te ka ei lähete, seal te siis olete!“. Täheandmissõna „Õnne 13st“ ütleb: „Igal pool on parem kui kusagil mujal“.

Küllap on viimase pooleteistsaja aasta jooksul neid pettumusi ja luupainajaid olnud järsult rohkem kui varem, ja üha enam tuleb juurde – sest lootused on suuremad ja lootjaid on rohkem. Miks siis ikka veel loodetakse ja mida? Miks on avangardi elutunnetusest saanud massikultuur? Miks sajandivanused eksootilised märgid tänagi piiri ületama ahvatlevad? Kuidas või kuhumaani see ületamine õigupoolest toimub?

Kaie Kotov Harjumuse jõud

“Vanale koerale uusi trikke ei õpeta.” See kena vanasõna viitab sellele, et kui me kord oleme harjunud asju teatud viisil tegema, siis on see harjumus visa muutuma. Harjumus on automatism, st mitterefleksiivne tegu. Nii kuulub harjumus osalt mittediskursiivse valda, ent harjumus ei ole mitte eeldiskursiivne vaid pigem järeldiskursiivne: harjumus on midagi, mis on õpitud, kuid mille õppimine on seejärel unustatud (see on (enese)kirjeldustest välja viidud). Sellel on olemuslik roll nii indiviidi- kui kultuuriloome protsessis; Gregory Batesoni ja Charles Sanders Peirce'i harjumuse (*habit*) käsitlused võimaldavad harjumuse omandamist vaadelda ka evolutsiooniprotsessi ühe keske osana. Ettekande ajendiks on aga inertsi probleem kitsamalt kultuuri dünaamikas: skismid ja dissonantsid süsteemis kontekst-käitumine-kirjeldus, mündi teise poolena – kohasuse küsimus. Selle vaagimiseks on oluline mõnevõrra eritletum harjumuse käsitlus, mille kontuurid püüan ma välja joonistada, vaadeldes järgmisi aspekte:

1. Kuidas mõtestada harjumust (C.S. Peirce, P. Bourdieu, G. Bateson)?
2. Harjumus ja mälu.
3. Harjumus ja õppimine.
4. Harjumus ja automatism.

Katre Väli Kehatu luule kohandamisest lavale

Luule lavastamisel, suuliseks ettekandmiseks kohandamisel tuleb silmas pidada mitmete oluliste tunnuste teisenemist. Peamistena võib mainida rütmimuudatusi, teksti struktuuri muutmist sh luuleteksti terviklikkuse ja terviktähenduse lõhkumist ning kõlakujundite erisust ettekandja hääle poolt vahendatuse lisandumisega. Ükski kõnelemine ei saa kunagi täita täielikult kogu ettekirjutust, mida üks luuletus esitab.

Oluliselt muutub ka dialoogilisuse roll, lugeja-autori vahelise suhte asemel muutub dialoog mitmetahulisemaks, laval on dialoog näitlejate ning nende kehastatud tegelaste vahel, dialoog on lavalolijate ning publiku vahel, dialoogina võib mõista ka lavastaja / näitlejate ja luuletaja kokkupuudet, dialoogi astuvad ka luuleteksti loomisaegne kontekst ning lavastamise tänapäevane hetk. Lisaks dialoogilisusele on laval erinevatele meeltele mõjuvad märgisüsteemid koos. Luuletekst muutub kõneldud, isikustatud tekstiks, mis on seostatud-seostatav lavastuse tegelas(t)e emotsionaalse maailmaga. Osade teoreetikute arvates peaks luuleteksti esitaja olema võimalikult abstraktne ja impersonaalne, võimalusel kandma laval maski, mis on samavõrdne kunstiteos kui esitatud luulereadki (seda võib näha nt Sagar Sagitta lavastustes).

Luuletekste kasutatakse lavastuse narratiivi ülesehitamiseks, tõlgendades-rõhutades seeläbi teatud tähendusnüansse, neid konkretiseerides, ning seostades omavahel luuletusi erinevatelt autoritelt või ühe autori erinevatest eluperioodidest, erinevatest terviklikest luulekogudest. Paljudes luulelavastustes muutuvad luuletekstid pelgalt autori eluloo vahendajateks, teatavaid eluloolisi sündmusi kommenteerivateks (nt MTÜ R.A.A.A.M lavastustes Marie Underist ja Betti Alverist-Heiki Talvikust). Ettekandes tõmmatakse paralleele luule esitamisega raadios, mis kohati tundub sobivama meediumina luuleteksti elustamiseks ja kehastamiseks, võimaldades isiklikumat häälestust.

Katrin Alekand

Kohane ja kohatu keha

Inimene on loom, kes eesmärgipäraselt ja sageli valulikult moonutab oma keha, et sobituda mingitesse ideaalidesse või seatud üldistele standarditele vastanduda. Paljude uurijate arvates on see kõige kõnekam fakt, mis muudab meid ülejäänud elajatest erinevaks ja loob meid kui inimesi.

Aastatuhandeid on see, mida inimene oma keha ja selle välimusega ette võtab olnud kultuurilise tunnuslikkuse kandjaks ning kultuuriliselt üldkehtivast normist erinevale kehale reageeritakse siiani väga tugevalt.

Nn traditsioonilistes kultuurides on inimene ennekõike kohaga seotud olend, esmatähtis on tema kuulumus hõimu, sugulasliini, perekonda ning soolis-seisuslik määratlus. Alles seejärel on ta indiviid. Seetõttu on suur osa traditsioonilistest kehamuutmispraktikatest seotud rituaalse käitumisega, mis tähistavad inimese positsiooni muutumist. Olgu siis tegemist ühinemis-, lahkumis- või siirderiitustega. Lääne ühiskond on olemuselt indiviidi-keskne – enne, kui ma kusagile kuulun, pean ma keegi isikuna olema, samas aktsepteeritud sellisena ühiskonna poolt. Vastupidiselt traditsioonilistele kultuuridele on kaasaegne Lääneilma inimene ka üsna kohatu ja paigatu. Erinevad inimese ja keha käsitlused jõuavad varem või hiljem ikkagi looduse ja kultuuri, loodusliku ja kultuurilise, sotsiaalse keha vastandamiseni ning ideeni reaalsusest kui ühiskondlikus kokkuleppelisest konstrueeritusest.

Valgustusajal sõnastatud kreedo – igal indiviidil on õigus end muuta, et olla õnnelik ning saavutada suurem isiklik rahulolu, avas kunagi tee ilukirurgia arengule. See usk on kaasaega tagasi toonud hulgaliselt traditsioonilisi kehamuutmispraktikaid, mille kaudu üritatakse taastada isiklikult tunnetatud suhet keha ja kohaga elus. Suur osa neist on seotud rituaalse käitumisega. Ettekandes käsitletlen seda teemat kehamuutmispraktikate näitel, põhitähelepanuga ühele konkreetsele tehnikale – hennale.

Linnar Priimägi

Pilgu ruum (Velázquez "Las Meninas")

0.1. Hispaania kuninga õuekunstniku Velázquez õlimaali mõõtudega 318 x 276 cm (vasakut pildiserva olevat kärbitud) tuntakse hispaania-keelse nime all "Las Meninas" (eesti kirjasõnas "Kojadaamid"**, "Õuedamid"**) alates 1843. aasta Prado kunsti-galerii kataloogist (varem "Felipe IV pere", hisp. La familia de Felipe IV). "Las Meninas" ripubki Prado muuseumis, kust teda mitte kunagi välja ei laenutata.

0.2. See 1656. aastal valminud teos on maaliajaloo üks enim inter-preteeritud nii sõnas kui ka pildis. Järeldused on jäänud alternatiivseteks, mistõttu "Las Meninas" on kujunenud kunstiteose erinevate tõlgendusvõimaluste tänuväärseks näidismaterjaliks (Thierry Greubi 293-leheküljeline antoloogia "Las Meninas im Spiegel der Deutungen. Eine Einführung in die Methoden der Kunst-geschichte", 2001).

0.3. Kunstiteadusliku analüüsi eesmärk on eristada teosest enesest lähtuvad arusaamad kõikidest muudest arusaamadest selle teose kohta. Analüüs peab vastama kaheksale küsimusele:

- (1) mis materiaalse esemega on tegu,
- (2) kes selle eseme valmistas (autorsus),
- (3) millal see ese valmistati (ajalooline aeg),
- (4) kus see ese valmistati (kultuurilooline kontekst),
- (5) miks see ese valmistati (ajend ning eesmärk),
- (6) milline oli selle eseme valmimiskäik (hakatus ja muudatused),
- (7) mida see ese kujutab (kujutusesemed),
- (8) kuidas see ese midagi kujutab.

Ükski interpretatsioon, mis lähtub mõnest muust küsimusest kui nood kaheksa, ei kuulu kunsti-teaduse valda. Iga kirjeldus, mis vastab nendele kaheksale küsimustele, muutub teatavast täpsusastmest alates inter-pretsiooniks.

"Las Meninas'e" puhul on enam-vähem üksmeelselt vastatud küsimustele (1)-(6). Küsimustes (7) ja (8) aga valitseb tähelepanuväärne otsustamatus.

* Rimmel 1989:111

** Viirand 1984:108

Meelis Kaldalu

Phinnegani Ärkamine, tees semiootilisest ruumist

Finnegan oli mütoloogiline keldi katussepp, kes viski mõjul oma matustel ellu ärkas. Nietzsche nimetas ideed kõiksuse lõpmatust kordumisest suurimaks raskuseks, mida teadjal kanda tuleb.

Suure Hadronite Põrguti rikke ajal on aeg maha võtta ning käesolevat võimalust semiootiliselt interpreteerida.

Peet Lepik

Intellekt ja koodsignaal

Ettekandes taotletakse tagasivaatavalt ja kokkuvõtvalt analüüsida monograafia „Universaalidest Juri Lotmani semiootika kontekstis“ teoreetilisi sõlmküsimusi kui probleemset sfääri tartu-moskva semiootikakoolkonnas.

Lähtutakse kategooria 'intellekt' tähendusest ja kohast Juri Lotmani teoreetilises pärandis. Mõiste semiootilist relevantsust vaetakse üldmetodoloogiliste, filosoofiliste ja semiootiliste argumentide võrgustikus.

Keskseks arutlusobjektiks on koodsignaali kategooria. Eritletakse selle kultuurilisi ja aprioorseid märgilisi tunnuseid ning kirjeldatakse koodsignaalide repertuaari süsteemsust. Lähemalt peatatakse esteetilisel hinnangul kui metafoorilise kommunikatsioonialgoritmi variandil.

Ettekande viimane osa on pühendatud koodsignaalide kultuurilise dünaamika kirjeldamisele. Kultuuriajaloo saab selgesti eristada epohhe, milles tõuseb domineerima ühe või teise koodsignaali kultuuriprotsesse genereeriv roll.

Peeter Torop

Semiootika kohastumine

Semiootika kohasus ja kohatus tuleneb tema kohastumisest. Võib rääkida kohasest ja kohatust semiootikast, nagu võib rääkida ka kohastest või kohatutest aegadest semiootika edendamises ja edenemises. Semiootika kohastumine tuleneb tema distsiplinaarsest ja kultuurilisest eripärast.

Distsiplinaarne kohastumine on seotud semiootika kuulumisega teiste distsipliinide ja teadusharude hulka, aga ka semiootika võimega tekitada uusi distsipliine või distsiplinaarseid kooslusi. Semiootikal on koht teaduses, aga tal on ühtlasi palju kohti erinevates teadusharudes.

Kultuuriline kohastumine tähendab kultuuri eripärast lähtuvate analüüsiviiside viljelemist ehk kultuuri eripära nägemist, eksplitseerimist, aktualiseerimist, rekonstrueerimist, kirjeldamist ja analüüsimist. Kultuurilise kohastumise oluliseks tulemuseks on *ad hoc* semiootika. Kultuurilise kohastumisega kaasneb küsimus semiootika kui rahvusteaduse võimalikkusest. Kultuurilise kohastumise seisukohast on semiootika kultuuri kirjeldav osa kultuurist ning tema teaduslikkuse mõõduks on analüütiku enesemääratlus.

Metodoloogiline kohastumine toetub semiootika dialoogivõimele teiste distsipliinidega ning eeldab sellise vaatepunkti leidmist ümbritsevale maailmale, mille tulemuseks oleks kirjeldatavuse, analüüsivõime või mõistetavuse tekkimine kirjeldamise – enesekirjeldamise, analüüsi – eneseanalüüsi ja mõistmise – enesemõistmise keerukas sümbioosis. Semiootika kohastumine on seega tugevasti seotud identiteediloomega antud kultuuris ning identiteediloomet uurides on semiootika ise aktiivne identiteedilooja. See teeb semiootika kohastumisest lisaks teaduslikule ja kultuurilisele veel ka kõlbelise probleemi.

Priit Põhjala

Neutraalsed ja värvilised sõnad akadeemilises tekstis

Stilistika termineid kasutades saab teha vahet neutraalsetel ja värvilistel sõnadel. Tavaliselt on sageli kasutatav sõna (*kena*) neutraalne, harva kasutatav sõna (*nett*) värviline. Üldjuhul suhestuvad samamoodi omasõna (*puudumine*) ja võõrsõna (*absents*); üldkeele sõna (*sõdur*) ja allkeele sõna (*lapiline*); lühike sõna (*aku*) ja pikk sõna (*akumulaator*); kaasaegne sõna (*vabariik*) ja arhaism (*wabariik*) jne. Üks ja sama sõna võib ühes kontekstis olla neutraalne (*õps* õpilasslangis), teisel aga osutada värviliseks (*õps* ametlikus teates). Üks ja sama sõna võib ühe kasutaja jaoks olla neutraalne (*patšuli* botaaniku jaoks), teise jaoks aga värviline (*patšuli* matemaatiku jaoks).

Mis on neutraalse sõna plussid ja miinused? Mis on värvilise sõna plussid ja miinused? Millised sõnad on neutraalsed ja millised sõnad on värvilised akadeemilises tekstis? Kas akadeemilise teksti sõnavara peaks olema võimalikult neutraalne või võimalikult värviline? Ja miks need küsimused üldse olulised on?

Ettekandes antakse ülalesitatud küsimustele nii neutraalseid (enamikku rahuldavaid) kui ka värvilisi (enamikku pahandavaid) vastuseid.

Silver Rattasepp

Ajatu ja ainetu: küsimusi semiootika maailmasse haaratuse kohta

Lääne mõtteloo mitmeid voole iseloomustab nende ajatus ja ainetus. See tähendab esmalt, et aega mõistetakse abstraktse kronoloogilise teljena, mille peale kõrvuti lükatud sünkroonsete hetkede jada nimetatakse ajaks. Aeg ei ole selles pildis sündmuste ja protsesside seesmiseks, nende olemust ülesehitavaks nähtuseks, vaid lihtsalt määrab ära võimaluste välja, millel liikumine on vaid mõnede ettemääratud kombinatsioonide realiseerumine.

Teiseks, keelt, mõistust ja tähendust mõistetakse enamasti „eraldavuse teesi“ alusel. See tähendab, et tänu oma arbitraarsele ja abstraktsele, kokkuleppelisusele ja suhtepõhisele loomusele pole need nähtused mingil tugeval moel seotud ainelise baasiga, mis neid kannab. Näiteks ei peeta kogemust ja kehalisust tavapärastelt keelt ja mõtlemist määravateks ja suunavateks nähtusteks. Vaim on sõltumatu kehast ning keel kogemusest.

Mõlema lähenemise tulemuseks on nähtuste lahutamine maailma enda kulgemisest ja toimimisest – selliselt kirjeldatud asjad ei ole olemuslikult ajalised, vaid pelgalt „võtavad aega“, ning nende väidetavalt tõeline olemus on maailmas kulgevatest protsessidest lahutatud ega ole nende poolt mingil moel piiratud.

Ettekandes küsitakse, mil määral ja ulatuses on ajatu ja ainetu mõtlemine levinud semiootikas, ning kas semiootika pakub pigem nende traditsiooniliste lähtekohtade vastu rohtu, või on pigem käinud nende suundadega ühte jalga ning on ka ise ajatu ning ainetu.

Silvi Salupere

Semiootika kohasusest Juri Lotmani kultuuritüpoloogiates

Tartu–Moskva koolkonnas tõstatatakse esmakordselt küsimus kultuuritüpoloogiast 1966. aastal, II Semiootika suvekooli teesides, kus Juri Lotman väidab, et kultuuri struktuuralse tüpoloogia loomine on esmaülesandeks. Järgmisel aastal ilmub sel teemal juba pikem artikkel III. semiootikas TMK jaoks traditsioonilise pealkirjaga „Kultuuritüpoloogia probleemist“, kus Lotman, järgides strukturalistlikku kaanonit, peab struktuuraltüpoloogilise kultuuriloo põhieelduseks eristust tekstide sisu („kõne“) ja nende struktuuri („keel“) vahel. Kultuuritüpoloogia ülesandeks oleks sel juhul kultuurikoodide põhitüüpide (mida ei saa olla eriti palju) kirjeldus. Nende kultuurikoodide alusel kujunevad välja üksikute kultuuride „keeled“, mille võrdlemine võimaldab määratleda inimkultuuride universaalid ja selle tulemusena kultuuri põhikoodide tüpoloogilised karakteristikad ning lõppeesmärgina saab võimalikuks „inimkultuuri“ üldstruktuuri universaalsete tunnuste ühtse süsteemi loomine. Taolise kirjelduse loomine aga eeldab uutset metakeelt, „mis mitte üheski kirjelduse osas ei kattuks objekti keelega (nagu see on olnud kõikides eelnevates kultuuritüpoloogiates)“ ja mis on kultuuri universaalide loomise eelduseks (ilma selleta ei oleks mõtet rääkida tüpoloogilisest uurimisest) („Kultuuri tüpoloogilise uurimise metakeelest“). Edaspidi pöördub Juri Lotman selle teema juurde ikka ja jälle tagasi, valides erinevaid lähenemisnurki ja muutes metakeelt.

Ettekandes analüüsitakse Juri Lotmani sel teemal avaldatud artikleid (neid on 11 ja viimane neist ilmus 1987. aastal) ja püstitatakse hüpotees, et nende alusel võib luua teatud üldise mudeli, omaladse invariandi. Samuti arutletakse küsimuse üle semiootilise lähenemise kohasusest/vajalikkusest kultuuritüpoloogias „traditsiooniliste“ kultuuritüpoloogiatega taustal.

Tiit Kuuskmäe

Pragmaatika ja semiootika võrdlus: eesmärgid, nähtused, mudelid ja meetodid

Pragmaatika ja semiootika võrdlemiseks on vähemaks kolm põhjust. Esiteks on mõlemad distsipliinid suhteliselt noored, olles arenenud rohkem või vähem paralleelselt läbi kahekümnenda sajandi. Teiseks näivad mõlemad distsipliinid omavat sarnaseid eesmärke: selgitada kommunikatsiooni, argiloogikat ja inimkoosluste omaseid nähtusi. Kolmandaks seob mõlemat distsipliini ambitsioon ühendada humanitaar- ja reaalteadused.

Võrdlen pragmatikat ja semiootikat neljas kategoorias: distsipliini eesmärkide, uuritavate nähtuste, kasutatavate mudelite ja meetodite raames. Seejuures vaatlen nii distsipliinidele iseloomulikke sarnasusi kui neid asjaolusid, mis kaht distsipliini vaadeldavate kategooriate piirides eristab.

Säärase võrdleva analüüsi tulemusena püüan võimalikult asjakohaselt näidata, millest on põhjustatud pragmaatika ja semiootika omavaheliste suhete keerukas ja segane iseloom. Ettekanne põhineb Genfi Ülikoolis kirjutatud pragmaatika ainekursuse tööül "Une comparaison de la pragmatique et de la sémiotique: les objectifs, les faits, les modèles et les méthodes".

Valdur Mikita

Mis on kiri?

Kas alfabeet jääb kirja ainuvalitsejaks või vahetub välja mõne uue kirjasüsteemiga?

Kas kõvasti ja vaikselt lugemise jaoks oleks tarvis erinevat kirjasüsteemi?

Kas kirjavahemärke on piisav hulk?

Kas kirjandus vajaks teistmoodi kirjavahemärgistust?

Kas arvuti loob uue kirjasüsteemi?

Kas inimese tulevik on multialfaabiline?

Kas ladina alfabeet liigub tagasi piltkirja poole?

Kas ühilduvus teiste märgisüsteemidega on ladina alfaabeedi tugevus või nõrkus?

Kas kiri peaks peegeldama kõnet või mõtlemist?

Kas lugemine ja kirjutamine on omavahel seotud?

Kas lugemisharjumused muudavad kirjasüsteemi?

Kas kiri muutub samas tempos kui muutub kõne?

Kas kiri peaks olema foneetilise kõne peegeldus?

Kas kirja loovad massid või üksikisikud?

Kas kirjalik vastandub suulisele?

Kas alfaabeedi lineaarsus on geniaalne lahendus või kompromiss?

Kas kiri on logograafiline märgisüsteem?

Kas noodikiri, algebra jt märgisüsteemid on kirja osad või mitte?

Kas kirjamärgid on kultuurimärgid?

Kas trükikiri ja käsikiri on erinevad märgisüsteemid?

Kas kiri aitab inimesel näha oma mõtteid?

Kas igal inimesel võib olla oma kiri?

Kas kiri muudab inimest või muudab inimene kirja?

Vallo Reimaa

Alutaguse asustusnimed kui semiootilise piirsituatsiooni märgid

Eri kultuuride, keelte ja usundite piirialal olemine on toonud Alutaguse asustusnimedes ja kohalikus kultuuris kaasa paralleelnimede, -tähenduste, -märgisüsteemide ning kultuuridevahelise „edasi-tagasi tõlkimise“ ulatusliku esinemise, millele võib lisada võimu ja religiooni manifestatsiooni erinevad ilmingud. Ning seda mitte ainult viimastel sajanditel, vaid vähemalt kogu viimase aastatuhande vältel. See muudab antud piirkonna unikaalseks semiootiliseks „laboratooriumiks“, mis loob võimaluse mitmesuguste semiootiliste piirsituatsioonide analüüsiks.

J.Lotmani sõnul on semiootiline piir kakskeelsete "tõlkefiltrite" summa, mille läbimine tõlgib teksti teise keelde, kusjuures semiootilise ruumi piir on selle ruumi kõige olulisem funktsionaalne ja struktuurne positsioon, mis määrab semiootilise mehhanismi olemuse. M.Lotman lisab, et semiosfääri konstituendid ei ole aeg ja kausaalsus, vaid esmajoones kommunikatsioon ja interpretatsioon.

Analüüs lähtub J.Lotmanile tuginevast eeldusest, et semiootiline ruum (mis omakorda jaguneb tuumaks ja perifeeriaks) on täidetud pärisnimedega ning et see kajastub ka Alutaguse kohanimede süsteemis. Samuti eeldusest, et kuna terviklikust semioosist kandub nimetamisel üle ainult osa, siis juhul kui selliseid erinevaid fragmente on säilinud piisavalt palju, saab rekonstrueerida olulise osa semioosi tähendussisust. Nimetatud fragmendid esinevad sageli erinevate märgisüsteemide vahel laiali pillatuna, alates kohanimedest/keelest, arheoloogiast ja etnoloogiast ning lõpetates usundiloo või asustusajalooga. Kõiki neid erinevaid diskursuseid kaasatakse iga konkreetse kohanime semiootilisse analüüsi.

Alutaguse kohanimede semiootilise analüüsi käigus püüab autor igal konkreetsel juhul avada vastava konteksti ning lausumise asjaolud, keskendudes eeldustena peamiselt järgmistele aspektidele: 1) asustusnimi kui omandiõiguse ja võimu manifestatsioon; 2) ümbritseva keskkonna sakraalsuse taju kajastumine kohanimedes; 3) kultuuridevahelise mitmekeelsuse kajastumine Alutaguse kohanimedesüsteemis; 4) ruumitunnetuse eripära avaldused kohanimedes.

Ühtlasi käsitleb autor kohanimede seisukohalt kommunikatsiooni võtmeküsimusi: 1) kes, mida, millise eesmärgiga ja kellele teatab; 2) milline on teabe vastuvõtt ja selle tähenduse lahtimõtestamine; 3) kuidas toimub omistatud nimetuse omaks võtmine vastava sotsiaalse grupi poolt; 4) milline oli suhtlussituatsiooni võimalik „psühholoogiline portree“, otsides vastust küsimustele, millistes situatsioonides toimub kohanime andmine, millistes suhtlussituatsioonides toimub antud nime edastamine, millised suhtlusmehhanismid tagavad omaks võetud nime säilimise ning kuidas nende muutus põhjustab nime muutumise või kasutuselt kadumise? Lisaks analüüsitakse, millistele eeldustele peab koht vastama, et tekiks vajadus teda eristada nimega?

Analüüs eristab: 1) kohanimede kahte paralleelselt kulgevat elutsükli (elavas keeles, kirjasõnas), mis teatud juhtudel kohtuvad omavahel semiootilises piirsituatsioonis (lisaks eri kultuurirühmades toimuvad paralleelarendud ja nende omavahelised põimumised); 2) kohale nime andvaid ja neid edasi kandvaid erinevaid kollektiive – talu, küla, linnusepiirkond, vakus, mõis, kihelkond ning nende omavahelist suhtestumist kohanimetasandil.

